

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΑΚΗΣ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

**ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΣΤΗ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ
ΚΑΙ ΘΡΑΚΗ
6, 1992**

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 1995

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Νικόλαος ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΣ, Ανασκαφές Βυζαντινών Κάστρων στη Δ. Μακεδονία	1
Αρετή ΧΟΝΔΡΟΓΙΑΝΝΗ-ΜΕΤΟΚΗ, Αλιάκμων 1992, Προϊστορική ανασκαφή στα Κρανίδια	35
Στέλλα ΔΡΟΥΓΟΥ, Βεργίνα: Το ιερό της Μητέρας των Θεών	45
Χρυσούλα ΣΑΑΤΣΟΓΛΟΥ-ΠΑΛΙΑΔΕΛΗ, Βεργίνα 1992. Ανασκαφή στο ιερό της Εύκλειας (1982-1992). Σύντομος απολογισμός	51
Παναγιώτης ΦΑΚΛΑΡΗΣ, Βεργίνα. Ανασκαφή ακρόπολης 1992	59
Αγγελική ΚΟΤΤΑΡΙΔΟΥ, Βεργίνα 1992	67
Αγγελική ΚΟΤΤΑΡΙΔΟΥ - Θεμιστοκλής ΒΑΚΟΥΛΗΣ, Ανασκαφικές έρευνες στην ευρύτερη περιοχή της Βεργίνας-Πουρνάρι 1992	81
Ελισάβετ-Μπεττίνα ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ, Ελληνιστικό σπίτι στη Βεργίνα, 1992	85
Βικτώρια ΑΛΛΑΜΑΝΗ - Μαρία ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ, Σωστικές ανασκαφές στην πόλη της Βέροιας	93
Ιωάννης ΑΚΑΜΑΤΗΣ, Η αγορά της Πέλλας κατά το 1991-1992	111
Μαρία ΛΙΛΙΜΠΙΑΚΗ-ΑΚΑΜΑΤΗ, Από την τοπογραφία και τα νεκροταφεία της Πέλλας	127
Πάυλος ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Ο μακεδονικός τάφος Β' της Πέλλας	137
Αικατερίνη ΠΑΠΑΕΥΘΥΜΙΟΥ-ΠΑΠΑΝΘΙΜΟΥ - Αγγελική ΠΙΛΑΛΗ-ΠΑΠΑΣΤΕΡΙΟΥ, Ανασκαφή στο Αρχοντικό Γιαννιτσών	151
Αναστασία ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ - Πάυλος ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Συστηματική ανασκαφή της τούμπας του Αρχοντικού Γιαννιτσών 1992	163
Σουλτάνα ΒΑΛΑΜΩΤΗ, Γεωργικά προϊόντα από το νεολιθικό οικισμό Γιαννιτσά Β: Προκαταρκτική προσέγγιση μέσω των αρχαιοβοτανικών δεδομένων	177
Αναστασία ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ, Από το βόρειο νεκροταφείο της αρχαίας Έδεσσας	185
Σταύρος ΚΩΤΣΟΣ, Ανασκαφή νεολιθικού οικισμού στη βιομηχανική περιοχή Δροσιάς Έδεσσας	195
Βικτώρια ΑΛΛΑΜΑΝΗ - Βασιλική ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ, Ανασκαφικές έρευνες στην αρχαία «Μίεζα»	203
Δημήτριος ΠΑΝΤΕΡΜΑΛΗΣ, Η ύδραυλις του Δίου	217

Σεμέλη ΠΙΝΓΙΑΤΟΓΛΟΥ, Το ιερό της Δήμητρας στο Δίον. Ανασκαφή 1992	223
Αριστοτέλης ΜΕΝΤΖΟΣ, Η κοιμητηριακή βασιλική του Δίου. Τα προσκτίσματα	235
Ματθαίος ΜΠΕΣΙΟΣ, Ανασκαφές στη Βόρεια Πιερία, 1992	245
Κάτια ΛΟΒΕΡΔΟΥ-ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ, Ανασκαφικές έρευνες μέσα στο κάστρο του Πλαταμώννα	249
Στέλιος ΑΝΔΡΕΟΥ - Κώστας ΚΩΤΣΑΚΗΣ, Ανασκαφή Τούμπας Θεσσαλονίκης 1992	259
Κώστας ΣΟΥΡΕΦ, Τούμπα Θεσσαλονίκης 1992: Το ανασκαφικό έργο στην τράπεζα	273
Θεοδοσία ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ-ΤΙΒΕΡΙΟΥ, Θεσσαλονίκη, οδός Ισαύρων 5: Πρώτες ειδήσεις και συμπεράσματα από μια παλιά ανασκαφή	295
Ντίνα ΚΟΥΣΟΥΛΑΚΟΥ, Από τις ανασκαφές της Θεσσαλονίκης κατά το 1992	305
Δημήτρης ΝΑΛΠΙΑΝΤΗΣ, Νεότερα ευρήματα από σωστικές ανασκαφές στη Θεσσαλονίκη	311
Ευτέρπη ΜΑΡΚΗ, Ανασκαφή στοάς Χορτιάτη	327
Δημήτρης ΓΡΑΜΜΕΝΟΣ - Κατερίνα ΣΚΟΥΡΤΟΠΟΥΛΟΥ, Μεσημεριανή τούμπα Τριλόφου Νομού Θεσσαλονίκης. Ανασκαφική περίοδος 1992	339
Κώστας ΚΩΤΣΑΚΗΣ - Στέλιος ΑΝΔΡΕΟΥ, Επιφανειακή έρευνα Λαγκαδά: Περίοδος 1992	349
Μιχάλης ΤΙΒΕΡΙΟΣ, Οι ανασκαφικές έρευνες στη διπλή τράπεζα της Αγχιάλου κατά το 1992	357
Μαρία ΤΣΙΜΠΙΔΟΥ-ΑΥΛΩΝΙΤΗ, Ταφικός τύμβος στον Αγ. Αθανάσιο Θεσσαλονίκης: Νέα ανασκαφικά στοιχεία	369
Πολυξένη ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ - Ελισάβετ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ - Μαρία ΜΑΓΚΑΦΑ, Όσσα 1992. Η κεραμική του οικισμού και τα αρχαιοβοτανικά κατάλοιπα	383
Κώστας ΣΙΣΜΑΝΙΔΗΣ - Απόστολος ΚΕΡΑΜΑΡΗΣ, Ανασκαφή στο Καλαμωτό Θεσσαλονίκης	395
Σοφία ΜΟΣΧΟΝΗΣΙΩΤΗ, Ανασκαφική έρευνα στην αρχαία Αρέθουσα	405
Πολυξένη ΑΔΑΜ-ΒΕΛΕΝΗ, Αρχαίο φρούριο στα Βρασνά	415
Θώμη ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ, Ο Β' ταφικός τύμβος της τούμπας Παιονίας	425
Θώμη ΣΑΒΒΟΠΟΥΛΟΥ - Μαγδαληνή ΒΑΛΛΑ, Ευρωπός 1991-1992	433
Ιουλία ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ, Ποσειδί 1992	443
Κώστας ΣΙΣΜΑΝΙΔΗΣ, Ανασκαφή αρχαίων Σταγείρων 1992	451

Ιουλία ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ - Ελισάβετ-Μπεττίνα ΤΣΙΓΑΡΙΔΑ, Ανασκαφική έρευνα στα Νέα Ρόδα Χαλκιδικής	467
Μαρία ΠΑΠΠΑ, Τούμπα Αγίου Μάμαντος Χαλκιδικής. Ανασκαφή νεκροταφείων	478
Κώστας ΣΙΣΜΑΝΙΔΗΣ - Γεωργία ΚΑΡΑΤΣΚΟΥ, Σωστική ανασκαφή στην Ποτίδαια Χαλκιδικής	485
Jill CARINGTON-SMITH - Julia VOCOTOPOULOU, Excavation at Koukos, Sykia	495
Φανή ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ, Αρχαία Όλυνθος: Μεθοδολογία αποκατάστασης οικιών βόρειου λόφου	503
Θεοχάρης ΠΑΖΑΡΑΣ - Αικατερίνη ΤΣΑΝΑΝΑ, Ανασκαφικές έρευνες στη Βεριά Ν. Συλλάτων (1992)	511
Γεώργιος ΓΟΥΝΑΡΗΣ - Γεώργιος ΒΕΛΕΝΗΣ, Ανασκαφή Φιλίππων 1991-1992	529
Γιώργος ΚΑΡΑΔΕΔΟΣ, Χρυσάνθη ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ, Φανή ΡΕΒΥΘΙΑΔΟΥ, Ρυθμιστικό σχέδιο Αμφιπόλεως	533
Μαρία ΝΙΚΟΛΑΪΔΟΥ-ΠΑΤΕΡΑ, Από τη νεκρόπολη της αρχαίας Αμφίπολης	549
Χρυσάνθη ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΧΡΥΣΑΝΘΑΚΗ - Ι. ΑΣΛΑΝΗΣ - Φ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΟΠΟΥΛΟΥ, Προμαχώνας-Τορολνίτσα. Ένα πρόγραμμα ελληνοβουλγαρικής συνεργασίας	561
Arturo VARGAS - Κώστας ΤΟΥΛΟΥΜΗΣ - Ιωάννα ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ - Σουλτάνα ΒΑΛΑΜΩΤΗ - Ροζαλία ΧΡΗΣΤΙΔΟΥ, Ανασκαφές στην προϊστορική τούμπα του Αρκαδικού Δράμας	577
Κατερίνα ΤΡΑΝΤΑΛΙΔΟΥ - Α. ΝΤΑΡΛΑΣ, Έρευνες στα σπήλαια του Νομού Δράμας, 1992	587
Πηνελόπη ΜΑΛΑΜΑ - Θεόδωρος ΣΑΛΩΝΙΔΗΣ, Ελληνιστική οικία στο Λιμένα Θάσου	605
Roland ETIENNE, Εργασίες της Γαλλικής Αρχαιολογικής Σχολής στη Θάσο το 1992	617
Σταυρούλα ΔΑΔΑΚΗ, Ιστορικά πρόσωπα σε νεότερη τοιχογραφία της μονής Τιμίου Προδρόμου Σερρών	623
Ηλέκτρα ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΧΑΤΖΗΠΟΛΥΧΡΟΝΗ, Ανασκαφή Μαρώνειας 1992	633
Νίκος ΕΥΣΤΡΑΤΙΟΥ, Προνεολιθικά ευρήματα από την αιγαιακή Θράκη ...	643
Διαμαντής ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΣ, Ανασκαφή τύμβων στα νεκροταφεία της αρχαίας Στρώμης	655

Τζένη ΤΣΑΤΣΟΠΟΥΛΟΥ, Μεσημβρία - Ζώνη. Ανασκαφή 1992	669
Χ. ΚΑΡΑΔΗΜΑ - Μ. ΚΟΥΤΣΟΥΜΑΝΗΣ, Αρχαιολογικές εργασίες Σαμοθράκης 1992	677
Ευδοκία ΣΚΑΡΛΑΤΙΔΟΥ, Ανασκαφή αρχαίων σπιτιών στο βόρειο περίβολο των Αβδήρων	685
Σοφία ΔΟΥΚΑΤΑ-ΔΕΜΕΡΤΖΗ, Ανασκαφή Παληοχώρας Μαρώνειας 1992	695
Θεολόγος ΑΛΙΠΡΑΝΤΗΣ, Ανασκαφή στον Άγιο Χαράλαμπο Μαρώνειας 1992	711
Ευρυδίκη ΓΕΩΡΓΑΝΤΕΛΗ, Εύρημα τραχέων από τη Ροδόπη	717
Δ. ΒΛΑΧΟΣ - Γ. ΛΑΒΒΑΣ, Αρχείο Μνημείων περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας. Ερευνητικό πρόγραμμα ΑΠΘ 2604	731
Ευαγγελία ΚΑΜΠΟΥΡΗ, Το έργο της προστασίας των νεώτερων μνημείων και των ιστορικών τόπων (οικισμών) στη Μακεδονία και τη Θράκη	739

A. ΚΟΤΤΑΡΙΔΟΥ

ΒΕΡΓΙΝΑ 1992

Το 1992 ήταν μια χρονιά δύσκολη και ιδιαίτερα κρίσιμη για την πορεία της έρευνας στη Βεργίνα. Ο Μανόλης Ανδρόνικος, η ψυχή της ανασκαφής για μισό σχεδόν αιώνα, δεν ήταν πια μαζί μας, το έργο του όμως έπρεπε να συνεχιστεί...

Με μια υπουργική απόφαση η πολιτεία διευθέτησε με δίκαιο τρόπο το νομικό status της ανασκαφής, εξασφαλίζοντας το δικαίωμα της ισότιμης συμμετοχής στη συνέχεια της επιστημονικής έρευνας για λόγους εκείνους που τα τελευταία 15 χρόνια υπήρξαν μαθητές, βοηθοί και συνεργάτες του Μ. Ανδρόνικου, όπως και εκείνος θα ήθελε. Απόμενε η απόφαση αυτή να εφαρμοστεί στην πράξη...

Ι. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΣΤΑ ΒΟΡΕΙΟΔΥΤΙΚΑ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΑΣ ΠΟΛΗΣ

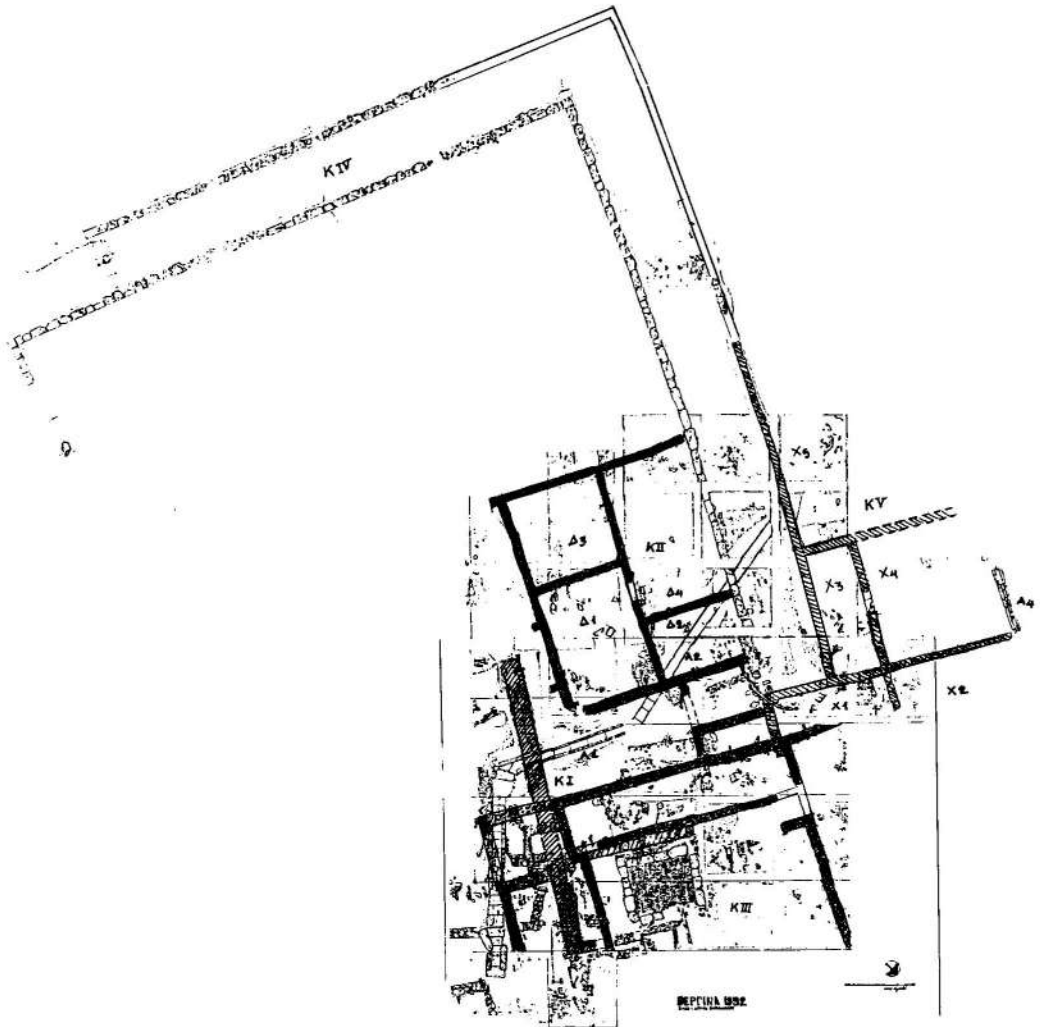
Στα πλαίσια της τακτικής πανεπιστημιακής ανασκαφής ξανάρχισε η έρευνα σ' έναν τομέα στα βορειοδυτικά της αρχαίας πόλης (Σχ. 1), όπου το 1986 και 1987¹ είχαν βρεθεί κτίσματα και θεμελιώσεις ενός μεγάλου μάλλον δημόσιου συγκροτήματος με τέσσερις τουλάχιστον οικοδομικές φάσεις, που καλύπτουν τη χρονική περίοδο από το δεύτερο μισό του 4ου αι. π.Χ. ως τον 1ο αι. μ.Χ.

Τα χρήματα που διατέθηκαν για την ανασκαφή αυτή ήταν πολύ λίγα, με αποτέλεσμα να μην μπορέσουμε να προχωρήσουμε στην αποκάλυψη της κάτοψης των οικοδομημάτων, έστω και μόνον της ύστερης φάσης, προϋπόθεση απαραίτητη για την κατανόηση της λειτουργίας τους. Περιοριστήκαμε λοιπόν να ερευνήσουμε σε βάθος μερικά επιλεγμένα σημεία με στόχο την επίλυση χρονολογικών προβλημάτων και την αποσαφήνιση της σχέσης των διαφόρων οικοδομικών λειψάνων που παρουσιάζουν μια εξαιρετικά πολύπλοκη εικόνα.

Η έρευνα αυτή οδήγησε στα παρακάτω συμπεράσματα που μπορούν συγχρόνως να θεωρηθούν και υποθέσεις εργασίας για τη συνέχισή της.

1. Το σημαντικότερο και συγχρόνως το πιο προβληματικό από όλα τα κτίσματα που βρέθηκαν εδώ είναι εκείνο που χαρακτηρίστηκε ως κτίριο ΚΙ. Μ' αυτό σχετίζεται άμεσα ο μεγάλος πώρινος αποχετευτικός αγωγός Α1 που κατά κάποιον τρόπο συνεχίζει έναν άλλο, κατασκευασμένο από κορινθιακούς στρωτήρες, τον Α2, που βρίσκεται λίγο βαθύτερα. Από το ΚΙ γνωρίζουμε ένα τμήμα του ανατολικού τοίχου και της υποθεμελίωσης του (σωζόμενο μήκος 17,50 μ.), τη βορειοανατολική γωνία του

1. Πρβ. Α. Κοτταρίδου, ΑΕΜΘ 1, 1987, 109-118. Η αποτύπωση έγινε το 1988 από το συνεργάτη της ανασκαφής αρχιτέκτονα Ν. Haddad και συμπληρώθηκε με τα νέα στοιχεία του 1992 από τον ίδιο. Για την υπόλοιπη βοήθειά του τον ευχαριστώ θερμά.

Σχ. 1. Κάτοψη του ανασκαφικού τομέα στα ΒΔ της αρχαίας πόλης.

και ενδεχομένως τη θεμελίωση ενός εσωτερικού τοίχου με κατεύθυνση Α-Δ, που, αν όντως είναι της ίδιας φάσης, αποχώριζε στα βόρεια έναν χώρο πλάτους 4 μ. περίπου. Η ισχυρή —ο ανατολικός τοίχος έχει πλάτος 1,10 μ.— όσο και φροντισμένη κατασκευή του τοιχοβάτη και του αγωγού από καλοαρμοσμένους πώρινους γωνιόλιθους σε συνδυασμό με το γεγονός, ότι στρωματογραφικά το κτίριο αυτό φαίνεται να είναι παλιότερο από τα υπόλοιπα, έδωσαν από την αρχή την εντύπωση ότι πρόκειται για κτίσμα του 4ου προχριστιανικού αιώνα, ίσως του τελευταίου τρίτου του.

Την εντύπωση αυτή ενίσχυσε η ανεύρεση στο εσωτερικό του, δίπλα στον τοιχοβάτη, ενός κεφαλιού πήλινου γυναικείου ειδωλίου που χρονολογείται στο τρίτο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. και μοιάζουν να την επαληθεύουν τα ευρήματα της στρωματογραφικής τομής που έγινε φέτος δίπλα στη βορειοανατολική γωνία του, όπου στο επίπεδο θεμελίωσης του ΚΙ βρέθηκαν νομίσματα του Αμύντα Γ' και του Φιλίππου Β'

(359-336 π.Χ.) και κεραμική της ίδιας εποχής².

2. Επέκταση του ΚΙ προς τα δυτικά μοιάζει να είναι το μεγάλο κτήριο που στο σχέδιο χαρακτηρίζεται ΚV. Το οικοδόμημα αυτό δε φαίνεται να απέχει χρονικά πολύ από το προηγούμενο, με το οποίο έχει τον ίδιο άξονα προσανατολισμού. Ενδεικτικό της στενής σχέσης των δύο κτιρίων είναι το γεγονός ότι τα δάπεδά τους βρίσκονται στο ίδιο σχεδόν επίπεδο, ενώ η υποθεμελίωση των τοίχων του ΚV φτάνει σχεδόν στο ύψος του τοιχοβάτη του ΚΙ, μολοντί η φυσική κλίση του εδάφους προς τα βορειοανατολικά θα δικαιολογούσε μια μεγαλύτερη διαφορά επιπέδου.

Το τμήμα του ΚV που αποκαλύφτηκε, μικρό σε σχέση με τις διαστάσεις του συνολικού κτίσματος, ξεπερνά ωστόσο σε μήκος τα 22 και σε πλάτος τα 14 μ. Στα βόρεια σχηματίζονται δύο δωμάτια που το πλάτος του ενός φτάνει τα 6,50 και του άλλου ξεπερνά τα 7 μ. Δίπλα στο δεύτερο προς τα νότια υπάρχει ένας άλλος χώρος (μήκος 7 μ., πλάτος μεγαλύτερο από 7 μ.) που με ένα θυραίο άνοιγμα πλάτους 1,10 μ. στον άξονα του ανατολικού του τοίχου επικοινωνεί με ένα είδος στενόμακρου προθάλαμου που θυμίζει πρόδομο. Στα νότια τέλος υπάρχει ένας άλλος μεγάλος χώρος που δεν είναι είναι γνωστά τα όρια του. Οι τοίχοι του κτιρίου (πλάτους 0,50 μ. περίπου), στο μεγαλύτερο μέρος τους κτισμένοι από καλοαρμοσμένους πώρινους γωνιόλιθους, εδράζονται σε αργολιθοδομική υποθεμελίωση και σώζονται σε ύψος δύο και σε μερικά σημεία τριών δόμων (1,50 μ. περίπου). Ο διαχωριστικός τοίχος των χώρων Χ5 και Χ3 όμως είναι κατασκευασμένος από ωμά πλιθιά καλυμμένα με πολύχρωμα κονιάματα, διαφοροποίηση που ίσως σχετίζεται με κάποια επιδιόρθωση. Λευκά κονιάματα κάλυπταν τους τοίχους του χώρου με το θυραίο άνοιγμα, στον οποίο βρέθηκαν και κομμάτια κοσμητή με συστήματα ανάγλυφων κυματίων από κονίαμα.

Στο χώρο Χ5, σε ένα ανασκαφικό τετράγωνο 4x4 μ., όπου οι επιχώσεις είχαν σημαντικό πάχος αποκαλύφτηκε και στη συνέχεια αφαιρέθηκε το στρώμα καταστροφής που περιείχε μεγάλη ποσότητα κεραμιδιών κανονικού τύπου. Το πάχος της στρώσης αυτής ξεπερνούσε τα 0,60 μ. και μετά την αφαίρεσή της εμφανίστηκαν διάσπαρτα, κυρίως προς τα νότια, τμήματα δαπέδου από ισχυρό ρόδινο κονίαμα πολύ καλής ποιότητας με ένθετα κομμάτια μαρμάρου που δίνουν την εικόνα μαρμαροθετήματος ή «ψηφιδωτού», ανάλογου μ' εκείνο που βρέθηκε σε μερικά δάπεδα του ανακτόρου³. Η διασπορά και οι έντονες κλίσεις που εμφανίζουν τα κομμάτια του δαπέδου υποβάλλουν την εντύπωση μιας εξαιρετικά βίαιης καταστροφής ίσως από σεισμό και δεν αποκλείουν την πιθανότητα πτώσης από υπερκείμενο όροφο.

Στα δυτικά του χώρου Χ4 βρέθηκε ένας πήλινος αγωγός παροχής νερού, εγχιβρωτισμένος σε πώρινους γωνιόλιθους με λάξευση σε σχήμα ανάποδου Π. Εκτός των άλλων για την κατασκευή της πώρινης υποδοχής του αγωγού χρησιμοποιήθηκε και τμήμα ενός κίονα. Ο αγωγός αυτός είναι μάλλον νεότερος από το ΚV που

2. Για το νόμισμα του Αμύντα Γ' που έχει κεφαλή Ηρακλή στον εμπροσθότυπο και αετό στον οπισθότυπο πρβ. H. Gaebler, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands III. Makedonia und Paionia (1935) πίν. XXX 7.

3. Όπως π.χ. εμπρός από την είσοδο του δωματίου με το ψηφιδωτό (αίθουσα Ε). Πρβ. Μ. Ανδρόνικος, Χ. Μακαρόνας, Ν. Μουτσόπουλος, Γ. Μπακαλάκης, Το ανάκτορο της Βεργίνας (1961) 20 κ.ε., πίν. Χ 2.

καταστράφηκε στο τέλος του 1ου αι. π.Χ. ή στις αρχές του 1ου αι. μ.Χ.

3. Στα μέσα του 2ου αι. π.Χ. στη θέση του κτιρίου ΚΙ που είχε καταστραφεί, κτίστηκε το ΚΙΙ. Το κτίσμα αυτό, από το οποίο έχει ερευνηθεί ένα τμήμα με τέσσερις ή πέντε χώρους, είναι μικρότερο και πολύ πιο φτωχό από τον προκάτοχό του. Οι τοίχοι του (πάχους περίπου 0,50 μ.) ήταν από ωμά πλιθιά και οι τοιχοβάτες από αργολιθοδομή, εναλασσόμενη με πώρινους γωνιόλιθους, που προέρχονται από παλιότερα κτίσματα και χρησιμοποιούνται εδώ για δεύτερη φορά. Ο τρόπος αυτός δόμησης είναι χαρακτηριστικός για πολλά οικοδομήματα των Αιγών που χτίστηκαν γύρω στα μέσα του 2ου προχριστιανικού αιώνα, φαινόμενο όχι τυχαίο που δηλώνει την ανάγκη γρήγορης και φτηνής ανοικοδόμησης πολλών κτισμάτων που καταστράφηκαν μαζικά στο πρώτο μισό του αιώνα⁴, μαι καταστροφή που προφανώς σχετίζεται με την κατάλυση του μακεδονικού βασιλείου από τους Ρωμαίους το 168 π.Χ. και την πολιτική και κοινωνική αστάθεια που επακολούθησε.

Η κάτοψη του ΚΙΙ στο βαθμό που αποκαλύφτηκε δε μας βοηθά να αναγνωρίσουμε τη χρήση του, αφού μάλιστα κατά ένα μεγάλο μέρος δεν αφαιρέθηκε το στρώμα καταστροφής. Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι σχεδόν στο κέντρο του ευρύχωρου δωματίου Δ1 (διαστάσεων 5x6 μ.), που σχηματίζεται στα βορειοανατολικά του κτίσματος, βρέθηκε ένας πεσμένος μονόλιθος βωμός από ψαμίτιη, διακοσμημένος μ' έναν ανάγλυφο ρόδακα.

4. Τα κτίρια ΚV και ΚΙΙ φαίνεται ότι για ένα διάστημα συνυπήρξαν, ώσπου στο πρώτο μισό του 1ου αι. π.Χ. το ΚΙΙ γκρεμίζεται και ο χώρος που καταλάμβανε ελευθερώνεται. Ένα μεγάλο στωικό οικοδόμημα σχήματος Π, το ΚΙV, κατασκευάζεται και έτσι στα νοτιοανατολικά του ΚV διαμορφώνεται μια πολύ μεγάλη περιστευλη αυλή. Το δυτικό σκέλος της στοάς χρησιμοποιεί ως πίσω τοίχο τον ανατολικό τοίχο του ΚV που, όπως φαίνεται, εξακολουθούσε, τουλάχιστον κατά ένα μέρος, να υπάρχει και να λειτουργεί.

Το γεγονός αυτό μας είχε κάνει κατ' αρχήν⁵ να θεωρήσουμε ότι η στοά και το πώρινο κτίριο ΚV (που τότε είχε χαρακτηριστεί κι αυτό ΚΙV) κατασκευάστηκαν συγχρόνως τον 1ο αι. π.Χ., αφού στρωματογραφικά βεβαιώνεται ότι η στοά είναι νεότερη από το υστεροελληνιστικό ΚΙΙ. Η αφαίρεση όμως του στρώματος καταστροφής σε ένα τμήμα του ΚV βεβαίωσε ότι το δάπεδό του βρίσκεται περίπου 0,60 μ. χαμηλότερα από το δάπεδο της στοάς και ότι η τελευταία αποτελεί μια μεταγενέστερη προσθήκη στο προϋπάρχον οικοδόμημα. Ενδεικτικό γι' αυτό είναι και το γεγονός ότι ο πίσω τοίχος της στοάς, εκεί που δεν εφάπτεται στο ΚV, είναι κατασκευασμένος από απλή αργολιθοδομή.

5. Δύο ανασκαφικές τομές στα νότια του δυτικού σκέλους και στη νοτιοδυτική γωνία της στοάς, όπου δε βρέθηκε παρά μόνον η κοίτη θεμελίωσης του τοίχου που τον είχε καταστρέψει η άρωση, έδειξαν ότι το φυσικό έδαφος στο σημείο αυτό έφτανε σχεδόν ως την επιφάνεια του σημερινού εδάφους και ότι η στοά είχε θεμελιωθεί μέσα

4. Όπως π.χ. συνέβη με το Ιερό της Μητέρας των Θεών βλ. Σ. Δρούγου, ΑΕΜΘ 4, 1990, 11, το ανάκτορο, βλ. Μ. Ανδρόνικος, Χ. Μακαρόνα, Ν. Μουτσόπουλος, Γ. Μπακαλάκης, ό.π., 25 κ.ε. και το θέατρο που όμως δεν ξανακτίστηκαν.

5. Α.Κοτταρίδου, ΑΕΜΘ 1, 1987, 111.

σ' αυτό. Αυτό σημαίνει ή ότι εδώ δεν υπήρχαν προγενέστερα κτίσματα και ο χώρος ήταν ελεύθερος ή, το πιθανότερο, ότι κατά τη διαμόρφωση του χώρου για την κατασκευή της μεγάλης στοάς, ο πίσω τοίχος του νότιου σκέλους της οποίας χρησίμευε και σαν «ανάλημμα» του υπερκείμενου ανδρήρου, το έδαφος ισοπεδώθηκε και οι προϋπάρχουσες ανθρωπογενείς επιχώσεις απομακρύνθηκαν.

6. Μάλλον την ίδια εποχή με τη στοά κατασκευάστηκε στα βόρεια της μεγάλης αυλής ένα κτίριο, το ΚΙΙΙ, με τοίχους από αργολιθοδομή και πολλούς χώρους που περιβάλλουν ένα μικρό αίθριο. Η καταστροφή του κτιρίου αυτού τον 1ο μεταχριστιανικό αιώνα σημαίνει και την ουσιαστική εγκατάλειψη του χώρου.

7. Στη στρωματογραφική τομή που έγινε στα ανατολικά και βόρεια της βορειοανατολικής γωνίας του κτιρίου του 4ου αι. π.Χ. ΚΙ βρέθηκαν ίχνη παλιότερων οικοδομικών φάσεων.

α. Στα ανατολικά του ΚΙ αποκαλύφτηκε η γωνία ενός αργολιθοδομικού κτισματος που καταγράφηκε για να κατασκευαστεί ο πώρινος αποχετευτικός αγωγός ΑΙ'. Το κτίσμα αυτό, προφανώς παλιότερο από το ΚΙ φαίνεται να είναι όπως και εκείνο θεμελιωμένο μέσα σε μια στρώση σχεδόν καθαρού ανοιχτόχρωμου κοκκινοκάστανου πηλοχώματος που προέρχεται από διάλυση ωμών πλιθιών. Μέσα στο χώμα αυτό εμφανίζονται κατά τόπους διάσπαρτες νησίδες υπόλευκου πηλού, που θα πρέπει να είχε χρησιμοποιηθεί σαν επίχρισμα των πλιθιών⁶.

Οι επιχώσεις αυτές που το πάχος τους φτάνει τα 0,30 μ. περίπου είναι πλούσιες σε κινητά ευρήματα, οστά ζώων, θαλασσινά κογχύλια και κεραμική του α' μισού του 4ου και του τέλους του 5ου αι. π.Χ.

β. Περίπου 0,15 μ. χαμηλότερα από το πέρας της θεμελίωσης του ΚΙ αποκαλύφτηκε στα βορειοανατολικά της τομής μια στρώση από καθαρό πατημένο πηλόχωμα που δίνει την εντύπωση δαπέδου, ενώ στην προέκταση του τοίχου του ΚΙ προς τα βόρεια καθαρίστηκε μια σειρά από πέτρες που μοιάζουν να σχηματίζουν τοίχο. Τόσο ο «τοίχος» όσο και το «δάπεδο» καλύπτονται στα βόρεια από μια στρώση πεσμένων κεραμιδιών, ανάμεσα στα οποία διακρίνονται μερικά κομμάτια στρωτήρων κορινθιακού τύπου. Θραύσματα κεράμων του ίδιου τύπου υπάρχουν διάσπαρτα και στο γειτονικό προς τα βόρεια αγρό, όπου λόγω της κλίσης του εδάφους και της άρωσης παρατηρείται διατάραξη της στρώσης που φαίνεται να συνεχίζεται και εκεί.

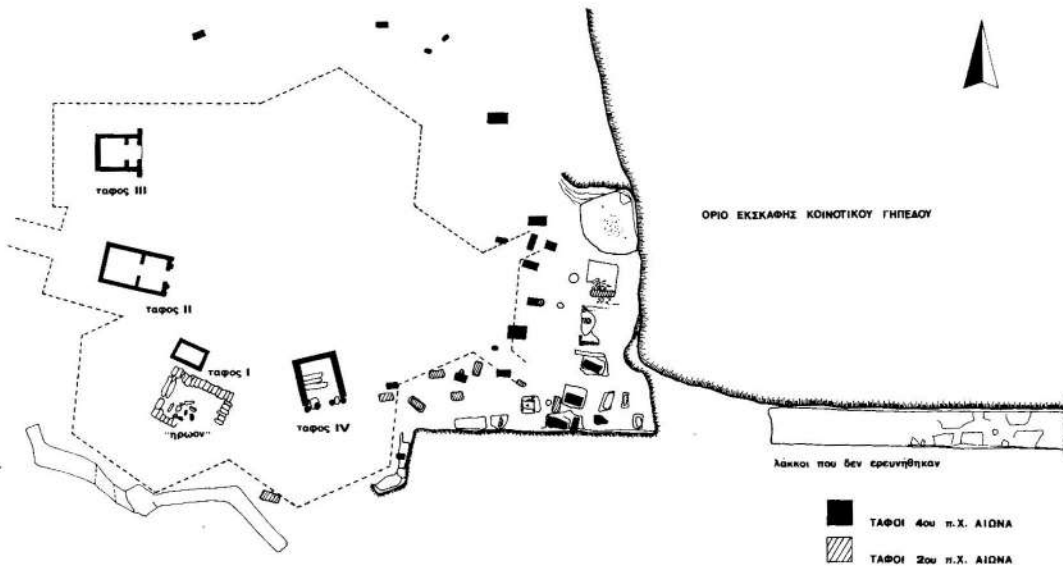
Πρέπει να αναφερθεί ότι μόλις 120 μ. δυτικότερα από τον ανασκαπτόμενο τομέα βρέθηκε πυκνή στρώση κεραμιδιών κορινθιακού τύπου που προέρχονται από τη στέγη επίσημου οικοδομήματος του τέλους του 5ου αι. π.Χ.⁷.

γ. Στο νότιο άκρο της τομής, δίπλα και χαμηλότερα από το θεμέλιο του ΚΙ, στο ίδιο βάθος με το «δάπεδο», εμφανίστηκε κυκλική πυρά που όμως δεν προλάβαμε να ερευνήσουμε.

Τα στοιχεία αυτά αποτελούν τις παλαιότερες στρωματογραφημένες ενδείξεις

6. Η ίδια τεχνική χρησιμοποιείται για την επάλειψη των πλίνθινων τοίχων αντιστήριξης στο δρόμο του τάφου του Φιλίππου και του τάφου με το θρόνο που χρονολογούνται στα 336 π.Χ. και γύρω στα 340 π.Χ. αντίστοιχα, αλλά και αργότερα στο δρόμο του τάφου IV της Μ. Τούμπας βλ. Α. Κοτταρίδου, ΑΕΜΘ 5, 1991, 26.

7. Βλ. Α. Κοτταρίδου, ΑΕΜΘ 4, 1990, 38.

Σχ. 2. Σχέδιο σωστικής ανασκαφής 1991-92 στην περιοχή των βασιλικών τάφων της Μ. Τούμπας.

εγκατάστασης στην πόλη των Αιγών που γνωρίζουμε ως τώρα και πιστεύουμε ότι θα πρέπει να αποτελέσουν το επίκεντρο της έρευνας των επόμενων χρόνων.

II. ΣΩΣΤΙΚΕΣ ΑΝΑΣΚΑΦΕΣ ΣΤΟ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΟ

Ολόκληρη τη χρονιά συνεχίστηκαν οι εργασίες κατασκευής του κτιρίου προστασίας των βασιλικών τάφων της Μ. Τούμπας (Σχ. 2) που είχαν αρχίσει το Μάιο του 1991, ενώ παράλληλα εντατικοποιήθηκε το πρόγραμμα συντήρησης των τοιχογραφιών, αλλά και των κινητών ευρημάτων στο εργαστήριο συντήρησης της Βεργίνας που φέτος ανακατασκευάστηκε και επεκτάθηκε⁸. Τα έργα αυτά που απαιτούσαν τη συνεχή παρουσία στο χώρο υπεύθυνου αρχαιολόγου της ΙΖ' ΕΠΚΑ συνδυάστηκαν με εκτεταμένες επιφανειακές έρευνες στην ευρύτερη περιοχή των Αιγών και στα Πιέρια⁹ και με μια σειρά σωστικές ανασκαφές στη Βεργίνα και στο γύρω χώρο.

1. Συνέχεια της σωστικής ανασκαφής στην περιοχή της Μ. Τούμπας

Με την προοπτική της κατασκευής των κεκλιμένων επιπέδων που οδηγούν στις εισόδους του κτιρίου προστασίας, συνεχίστηκε η ανασκαφική έρευνα στα ανατολικά της Μ. Τούμπας κατά μήκος της οδού Κ. Ρωμαίου, που συνδέει τους βασιλικούς

8. Το πρόγραμμα αυτό εκτελείται από την ΙΖ' ΕΠΚΑ σε συνεργασία με τη Διεύθυνση Συντήρησης Αρχαιοτήτων του ΥΠΠΟ με την επιστημονική καθοδήγηση του Κ. Ν. Μίνου.

9. Για τα αποτελέσματα των τοπογραφικών ερευνών ανακοίνωση έγινε το 1993 στο συμπόσιο προς τιμήν του Ν. Hammond.

τάφους με το νεκροταφείο των τύμβων¹⁰.

Στη δεκαετία του εξήντα έγινε στα βορειοανατολικά της Μ. Τούμπας εκτεταμένη αποχωμάτωση και ισοπέδωση για την κατασκευή του κοινοτικού ποδοσφαιρικού γηπέδου με αποτέλεσμα την ολοκληρωτική καταστροφή του αρχαίου νεκροταφείου που βρισκόταν εδώ. Οι αρχαίες επιχώσεις παρέμειναν ανέπαφες μόνο σε μια λωρίδα πλάτους περίπου 5 μ. κατά μήκος της νότιας πλευράς της οδού Κ. Ρωμαίου και αυτό είναι το μόνο σημείο απ' όπου μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες για τη σχέση της Μ. Τούμπας με τον πυρήνα της αρχαίας νεκρόπολης.

Πράγματι σε μια μεγάλη τομή που ανοίχτηκε εδώ (μήκους 40 μ. και πλάτους 5 μ.) εντοπίστηκαν αρκετοί αρχαίοι λάκκοι που ανοίγονται από χαλικώδες προσχωσιγενές φυσικό έδαφος. Οι λάκκοι αυτοί που σχετίζονται με ταφές και ενδεχομένως με εναγισμούς αποτυπώθηκαν και φωτογραφήθηκαν και, μολονότι δεν ανασκάφτηκαν¹¹, μας δίνουν μια αρκετά σαφή εικόνα της εντατικής χρήσης του χώρου.

Στο σημείο που τώρα βρίσκεται η νότια ράμπα εισόδου του κτιρίου προστασίας, σε μια έκταση περ. 240 τ.μ. ερευνήθηκαν συνολικά 9 τάφοι και μια πυρά. Η πυρά που περιείχε μόνον λίγα οστά και ένα ληχύθιο και τέσσερις τάφοι, από τους οποίους τρεις λακκοειδείς και ένας πλινθόκτιστος, χρονολογούνται στον 4ο αι. π.Χ., στα χρόνια του Φιλίππου Β' (359-336 π.Χ.). Τρεις από τους τάφους αυτούς που σχηματίζουν συστάδα και ίσως ανήκουν στα μέλη της ίδιας οικογένειας έχουν προσανατολισμό ανατολή-δύση, ένας βορρά-νότο.

Ο πλουσιότερος ήταν ένας από τους λακκοειδείς και ανήκε σε άνδρα. Ο νεκρός, ξαπλωμένος με το κεφάλι προς τη δύση, φορούσε χάλκινο επίχρυσο στεφάνι, από το οποίο σώθηκαν μόνο λίγα ίχνη και κρατούσε στο δεξί χέρι δύο χάλκινα νομίσματα Φιλίππου Β'. Στα δεξιά του βρέθηκε σιδερένια λόγχη και ένα μικρό μαχαίρι και δίπλα από τον αριστερό του ώμο ένας αμφορέας με ωχροκάστανο γάνωμα. Κοντά στα πόδια του είχαν τοποθετήσει τρία σκυφίδια, έναν σκύφο και έναν ασκό τύπου *guttus*.

Σκυφίδια, ληχύθια και ερυθρόμορφοι ασκοί ήταν τα κτερίσματα των άλλων δύο λακκοειδών τάφων της ομάδας, ενώ στον πλινθόκτιστο που είχε διαταραχτεί στην αρχαιότητα βρέθηκαν μόνον μερικά οστά και κομμάτια ενός σκύφου κι ενός σκυφιδίου.

Από τους άλλους τάφους που ανασκάφτηκαν φέτος στο σημείο αυτό ένας λακκοειδής διαταραγμένος που παρεμβάλλεται στη συστάδα του 4ου αι., μέσα στον οποίο βρέθηκαν κομμάτια ενός ανάγλυφου σκύφου με ερωτική σκηνή, μπορεί να χρονολογηθεί με σχετική ασφάλεια στον 2ο αι. π.Χ., ενώ για τους υπόλοιπους τέσσερις δεν υπάρχουν στοιχεία για μια ασφαλή χρονολόγηση.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ένας μικρός πλινθόκτιστος τάφος που βρέθηκε λίγο νοτιότερα. Η νεκρή, μια παιδούλα ξαπλωμένη με το κεφάλι προς την ανατολή, συνο-

10. Την ανασκαφή αυτή ανέλαβε το 1991 η ΙΖ' ΕΠΚΑ. Πρβ. Α. Κοτταρίδου, ΑΕΜΘ 5, 1991, 23-30.

11. Η τομή επιχώθηκε για να δημιουργηθεί χώρος κίνησης για τα οχήματα που μετέφεραν τα προκατασκευασμένα στοιχεία για το κτίριο προστασίας με την προοπτική να ολοκληρωθεί η έρευνά της κατά τις εργασίες διαμόρφωσης του περιβάλλοντος χώρου.

δεύεται από δύο πήλινα ειδώλια, μια ένθρονη θεά και μια κουροτρόφο μ' ένα μωρό στην αγκαλιά. Ένα χάλκινο νόμισμα Φιλίππου Β' χρονολογεί το σύνολο στο 3ο τέταρτο του 4ου αι. π.Χ. Ιδιαίτερα αξίζει να αναφερθεί ένας μεγάλος αινιγματικός λάκκος περίπου 8x7 μ.) που βρέθηκε στα βορειοανατολικά της βόρειας ράμπας εισόδου. Ο λάκκος αυτός που, όπως φαίνεται, επεκτείνονταν προς τα ανατολικά και καταστράφηκε από την εκσκαφή του γηπέδου, ξεπερνούσε σε βάθος τα τρία μέτρα. Στον πυθμένα του βρέθηκαν μάζες ωμών πλιθιών υπολείμματα πυράς, ένας λιθωσώρος, οστά μεγάλου ζώου, ίσως αλόγου, και όστρακα μιας πήλινης άβαφης οινόχους του 4ου αι. π.Χ. Τα στοιχεία αυτά βεβαιώνουν ότι ο λάκκος αυτός δεν προοριζόταν για μια απλή ταφή, αλλά δεν επαρκούν για να ερμηνεύσουν τη χρήση του που παραμένει πρόβλημα.

2. Σωστική ανασκαφή σε οικόπεδα της Βεργίνας

Α. Οικόπεδο Αμπρικίδη

Σε απόσταση περίπου 150 μ. βορειοανατολικά από τους βασιλικούς τάφους ανασκάφτηκαν δύο ταφές, μια ταφή-πυρά κατά χώρα με προσανατολισμό βορρά-νότο κτερισμένη μ' έναν σκύφο, που χρονολογείται γύρω στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. και ένας λακκοειδής τάφος, προσανατολισμένος κατά τον άξονα ανατολής-δύσης, που περιείχε δύο μελαμβαφή σκυφίδια του τέλους του 5ου αι. π.Χ. και ένα ζευγάρι ασημένια σκουλαρίκια σχήματος Ω, κόσμημα αρκετά συνηθισμένο τα χρόνια αυτά.

Β. Οικόπεδο Βασιλειάδη

Δύο νεότερες ταφές, μια του δεύτερου μισού του 4ου αι. π.Χ. και μια του 2ου αι. π.Χ. βρέθηκαν 200 μ. περίπου βόρεια από τη Μ. Τούμπα. Και οι δύο τάφοι που απείχαν μόλις 3 μ. ήταν πλινθόκτιστοι και προσανατολισμένοι κατά τον άξονα ανατολής-δύσης.

Ο παλιότερος ανήκε σε μια γυναίκα και περιείχε μια άβαφη οινόχρη, ένα λυχνάρι και ένα σκυφίδιο και ο νεότερος σε άνδρα θαμμένο μέσα σε ξύλινη σαρκοφάγο, από την οποία βρέθηκαν τα σιδερένια καρφιά. Μέσα στη σαρκοφάγο είχε αποθεθεί μια σιδερένια λόγχη μια σπλεγγίδα και ένα σκυφίδιο, ενώ μια προχοϊσκη βρέθηκε έξω απ' αυτήν.

Τα ευρήματα αυτά σε συνδυασμό μ' εκείνα της ανασκαφής του 1991¹² μας παρέχουν πολύτιμες πληροφορίες για την οριζόντια στρωματογραφία του νεκροταφείου των Αιγών, τεκμηριώνοντας την επέκταση της νεκρόπολης στα κλασικά χρόνια προς τα δυτικά, όπου προφανώς υπήρχε ελεύθερος χώρος, αφού όπως φαίνεται γενικά αποφεύγεται η επικάλυψη παλιότερων ταφών από νεότερες. Το γεγονός αυτό ερμηνεύει την επιλογή της συγκεκριμένης θέσης για την ταφή των βασιλικών νεκρών στα πλαίσια της γενικότερης εξέλιξης.

Έδεσσα,
Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων

Αγγελική Κοτταρίδου

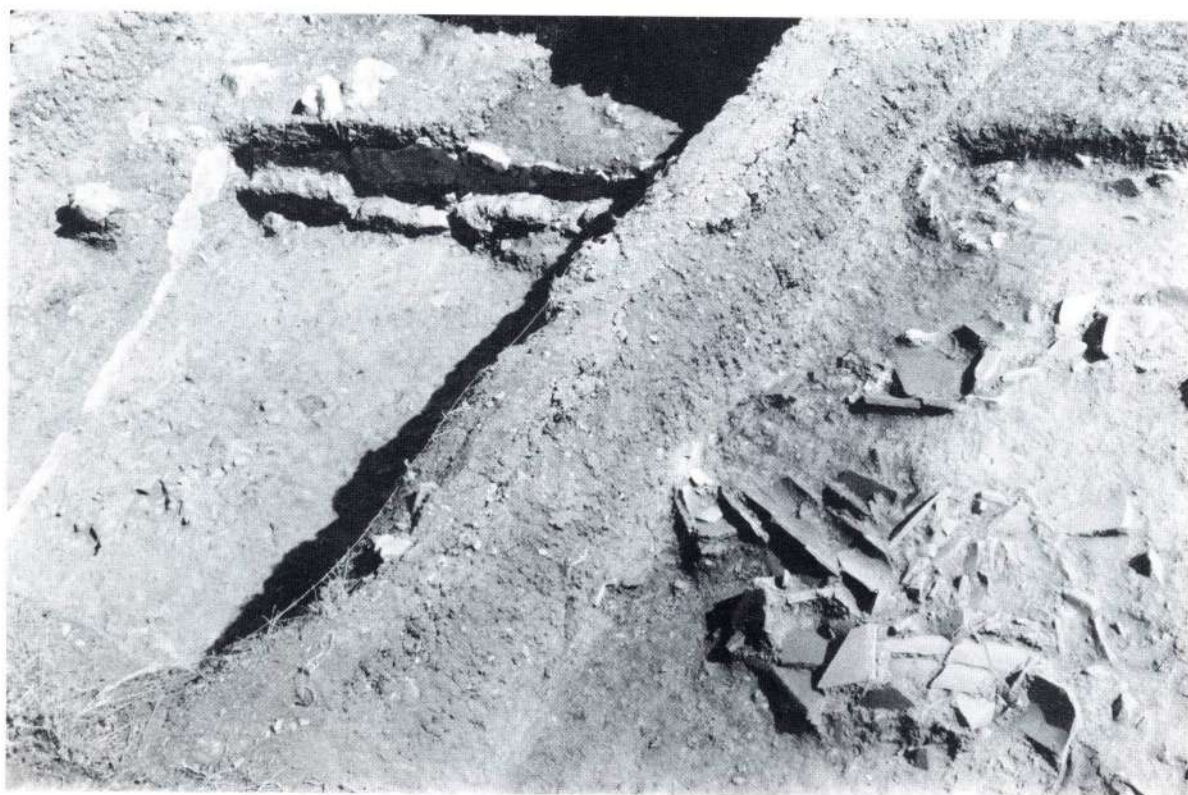
12. Πρβλ. Α. Κοτταρίδου, ΑΕΜΘ 5, 1991, 24-26.

Βεργίνα 1992. 1. Η βορειοανατολική γωνία του ΚΙ. 2. Το παλιότερο οικοδόμημα του ΚΙ, στα Α.

3. Βορειοανατολική γωνία του ανασκαφικού τομέα διακρίνεται τμήμα του κτιρίου ΚΙ, του κτιρίου ΚΙΙΙ με το αίθριο, η γωνία του παλιότερου αργολιθοδομικού κτίσματος, το «δάπεδο» από πατημένο πηλό και το στρώμα καταστροφής του ΚΙ, στα Β. 4. Στρώμα καταστροφής στο χώρο Χ5 του ΚV.

5. Δάπεδο με μαρμαροθέτημα στο χώρο X5 του KV. 6. Στρώμα καταστροφής του KV και οι τοίχοι με τα κονιάματα.

7. Ασημένια σκουλαρίκια, τέλος 5ου αι. π.Χ. 8. Μελαμβαφές σκυφίδιο, τέλος 5ου αι. π.Χ. 9. Ερυθρόμορφος ασκός, 4ος αι. π.Χ.

10. Αμφορέας με ωχροκάστανο γάνωμα, 4ος αι. π.Χ. 11. Ταφή-πυρά κατά χώρα.